

MÜHENDİS MEHMED FEVZİ EFENDİ’NİN KAYSERİ’DEKİ ÇALIŞMALARI*

Remzi AYDIN**

Özet

Osmanlı mimarlığında imar faaliyetlerini yürüten ve gerçekleştiren kişiler için, “mimar, benna, kalfa, halife” gibi çeşitli unvanlar kullanıldığı bilinmektedir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren, “mühendis” unvanı da kullanılmıştır. Bu unvanın kullanılmasında Mühendishane-i Berr-i Hümayun’un (1795) etkili olduğu anlaşılmaktadır. Mühendishanede, mimarlık dersleri de verilmekteydi. 1883’te Sanayi-i Nefise Mektebi’nin, 1884’te ise Hendese-i Mülkiye’nin kuruluşu mimarlık ve mühendislik eğitimi için atılmış önemli adımlardır.

19. yüzyıl reformlarının doğurduğu kurumlardan biri de belediyelerdir. Vilayet ve belediye kanunlarında, belediyelerde mühendis istihdamı yer almaktaydı. Bu bildiriye, Kayseri Belediyesi’nde çalışan Mühendis Mehmed Fevzi Efendi’nin onarım projeleri ele alınmıştır. Çalışmada, mühendisin Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi ve Everek Ermeni Kilisesi’nin onarım projesini hazırladığı arşiv belgelerinden tespit edilerek, projelerdeki dikkat çekici uygulamaları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Mühendis, Es-Seyyid Mehmed Fevzi Efendi, Onarım Projesi, Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi, Everek Ermeni Kilisesi.

WORKS OF ENGINEER MEHMED FEVZİ EFENDİ IN KAYSERİ

Abstract

In Ottoman architecture, various titles such as “mimar (architect), benna (master), kalfa (foreman) and halife (assistant architect) were used for those who carried out and did reconstruction works. Starting from the end of the 18th C, another title, “mühendis (engineer)” was also used. Mühendishane-i Berr-i Hümayun, the Imperial School of Engineering (1795), played a key role in this new usage. In this institution, courses on architecture were also offered. The establishments of Sanayi-i Nefise (School of Fine Arts) in 1883 and Hendese-i Mülkiye (School of Civil Engineering) in 1884 were important steps taken for the education of architecture and engineering.

One of the institutions generated by the 19th C reforms was municipalities. In the provincial and municipal laws was the employment of engineers for municipalities. In this paper, restorational projects of Engineer Es-Seyyid Mehmed Fevzi Efendi of Kayseri Municipality are discussed. This study determines that the engineer prepared the restoration projects for Seyyid Burhaneddin Mevlevihane and Armenian Church in Everek with the archive documents and reveals some remarkable applications with them.

Keywords: Kayseri, engineer, Es-Seyyid Mehmed Fevzi Efendi, restoration project, Seyyid Burhaneddin Mevlevihane, Lodge of Seyyid Burhaneddin, Everek, Armenian Church.

---

* Bu bildiri, tarafımdan hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir. Remzi Aydın, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2013.

** Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri, raydin@erciyes.edu.tr.

Giriş

Her türden binanın tasarlanması ile ilgili bilim dalı olarak tanımlanan hendese¹ sözcüğünden türetilen mühendis kelimesi, matematikte uzman, ölçüm işlerine vakıf, malzeme dayanıklılığını bilen ve her türlü inşa tekniğine hâkim kişi anlamında kullanılmaktadır². Osmanlı döneminde askeri amaçlar göz önünde tutularak başlanan mühendislik eğitimi, ilk olarak 1795 senesinde III. Selim döneminde açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun ile gerçekleştirilmiştir. Bu eğitim kurumunda öğrencilere bazı mimari dersler de verilmiştir. Osmanlı ülkesinin tüm imar işlerinin yürütüldüğü Hassa Mimarlar Ocağı'nın son mimarbaşı Seyyid Abdülhalim Efendi'nin girişimi ile ocakta görevli halife ve mülazımlar da bu mühendishanede 1807 senesine kadar teknik eğitim almışlardır³. Mühendishanede mimarlık eğitimi 1833 yılına kadar devam etmiştir. 1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı kaldırılarak yerine Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştur. 1833 yılında müdürlüğün yönetimine getirilen Seyyid Abdülhalim Efendi'nin mimarlık için hazırladığı raporda, mesleği “zanaat” yerine “fen” terimi ile ifade etmesi, Osmanlı düşünce dünyasındaki değişim ve dönüşümün bir göstergesi olmalıdır. Raporda, eğitime önem verilerek bir okul kurulması ve burada mühendishane hocalarının dersler vermesi gerektiği belirtilmektedir⁴. 1847 yılında mühendishanede yeni düzenlemelere gidilmiş, “savaş” ve “mimarlık” adıyla iki bölüm kurulmuştur. Okutulacak derslerden bir tanesi de Fenn-i Mimari'dir. Belgelerde de “fenn-i mimariye tevfikân” veya “fenn-i mimariye gayr-ı mutabık” şeklinde sıkça karşılaştığımız bu ibarenin; malzeme, inşaat, stiller, süsleme ve bina türleri olmak üzere beş bölüme ayrılmış mimarlığın ana unsurlarını kapsayan bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mühendislik ve mimarlık eğitimindeki gelişmeler, 1883'te Sanayi-i Nefise Mektebi, 1884'te ise Hendese-i Mülkiye'nin kuruluşu ile devam etmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nde mimar, heykeltıraş ve ressam, Hendese-i Mülkiye'de ise mühendis yetiştirilmesi amaçlanmıştır⁵. 19. yüzyılda Osmanlı ülkesinde birçok kurum değişim ve dönüşüme uğramıştır. Özellikle idari alandaki değişimler, yeni kurumları doğurmuştur. Belediyeler de bu kurumlardan biridir. Başkent İstanbul'da başlayan ilk belediye uygulaması (1854) daha sonraki yıllarda taşraya da yayılmıştır⁶. Bu doğrultuda, 1871 yılında Kayseri'de de ilk belediye kurulmuştur⁷. Aynı yıl çıkarılan Vilayet Nizamnamesi'nin 112. maddesi, Belediye İdare Meclisi'nde yer alacak meslek grupları arasında mühendisi de saymaktadır. Aynı nizamnamenin 124. maddesinde ise belediyenin imar denetimi, yol, kaldırım yapım ve onarımı, suyollarının bakımı, meydanların düzen ve temizliği gibi işlerle sorumlu olduğu ifade edilmektedir⁸. 1877 yılında çıkarılan belediye kanununda da yine mühendis personel arasında yer almaktadır⁹. Bu kanunda belediye mühendisinin görevi; yol ve binalarla ilgili her türlü işin yapılması ile belediye ve hendesehaneye hazırlanan harita, plan ve projelerin muhafazası şeklinde tanımlanmaktadır¹⁰. Bu doğrultuda Kayseri Belediyesi'nde de mühendis görevlendirildiği

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, s. 1512-1513.

² Celal Esad Arseven, “Mühendis”, *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 3, İstanbul, 1994, s. 1480.

³ Ebru Karakaya, *Türk Mimarlığı'nda Sanayi-i Nefise Mektebi / Güzel Sanatlar Akademisi'nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları (1883-1960)*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 5-6.

⁴ Selman Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s.61-62; Gülşüm Baydar, *Osmanlı-Türk Mimarlarında Meslekleşme*, Ankara, 2012, s. 33-34.

⁵ Baydar, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul, 2010, s.3; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (184-1880)*, Ankara, 2011, s. 133.

⁷ Necmettin Çalışkan, *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi*, Kayseri, 1995, s. 39.

⁸ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 96-98; Ortaylı, *a.g.e.*, s. 176.

⁹ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 190.

¹⁰ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 113.

kaynaklardan anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz ilk mühendis görevlendirmesi 1881 yılındadır¹¹. Daha sonraki yıllarda da belediyede mühendislerin istihdam edildiği tespit edilmektedir¹². Bu bildiriye, Kayseri Belediyesi'nde çalışmış Mühendis Es-Seyyid Mehmed Fevzi Efendi'nin gerçekleştirdiği imar faaliyetleri ele alınmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız taramalarda, mühendisin Kayseri'deki Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi (1892) ve Everek Ermeni Kilisesi'nin (1895) onarımlarında görev yaptığı anlaşılmıştır. Daha önce adına yayın ve kayıtlarda hiç rastlanmayan mühendisin, onarım projelerinden diğer mühendislerden farklı olarak kendine has bir yöntem kullandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda mühendisin çalıştığı yapılardan günümüze ulaşanları üzerinde incelemeler de yapılmıştır. İnceleme neticesinde bahsi geçen projelerin değişiklikle de olsa uygulandığı ortaya çıkmıştır.

1. Mehmed Fevzi Efendi'nin Onarım Projeleri

1.1. Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi¹³

Günümüzde mevcut olmayan yapının banisi, inşa tarihi ve planı bilinmemektedir. Fakat kaynaklar Seyyid Burhaneddin'in Kayseri'ye geldiği tarihten itibaren bir dergâhının bulunduğunu belirtmektedir¹⁴. Ancak yapının bulunduğu yer konusu hala tartışmalıdır. Günümüze ulaşamayan Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi hakkında sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bazı bilgiler bulunmaktadır. Yapının 1890 yılında harap da olsa ayakta olduğu, 2 Temmuz 1892 tarihli belgeden anlaşılmaktadır. Kayseri'den Ankara'ya gönderilen yazıda yapının durumu, "... Kayseriyede vaki Mevlevi dergah-ı şerifinin cami ve semahanesiyle cehreleri müşrifî harab olarak derununda ikamet ve icray-ı zikr ve ibadet tehlike derecesine geldiğinden ..." sözleriyle anlatılmıştır. Belgenin devamındaki ifadelerle göre onarım için ilk başvuru, dergâh post-nişini Atullah Efendi tarafından 8 Şubat 1890'da yapılmıştır. Ancak aradan geçen iki yıllık sürede bir gelişme olmamıştır. İfadelerden hasarın özellikle dergâh bünyesindeki cami ve semahanede olduğu anlaşılmaktadır. Geliri oldukça düşük olan (aylık 60 kuruş) yapının, onarımı için gereken 25000 kuruş devletten talep edilmiştir¹⁵. 23 Temmuz 1892 tarihli rayiç mazbatasında onarımda kullanılacak malzemelerle işçilik ücretleri belirtilmiştir. (Ek 1, Tablo 1). Buna göre, onarımda çalışacak olan esnaftan duvarcı ustası, sıvacı ve dülger 10, amele 4 kuruş yevmiye alacaktır. Kullanılacak malzemeler ise pencere demiri, çivi, kireç, kum, kettan ve cam şeklinde sıralanmaktadır. Düzenlenen mazbata, Belediye Mühendisi Es-Seyyid Mehmed Fevzi, Belediye Reisi ve azalar tarafından 27 Temmuz 1892'de onaylanmıştır¹⁶.

28 Temmuz 1892'de yapının keşif varakası da hazırlanmıştır. Keşif varakasında, yapının hangi mahallerinin ne şekilde, hangi malzemelerle, kaç usta ve amele ile tamir edileceği yazılmıştır (Ek 2, Tablo 2 A, B). Belgeye göre cami ve semahanenin dört tarafı 56 metre uzunluğunda, 1 m. genişliğinde ve 10 m. yüksekliğinde harçlı kara duvarla yeniden çevrilecek, cami ve semahanenin örtüsü ile taban tahtaları yenilenecek, düz dam olarak yapılan örtüye toprak serilecek, inşa edilen duvarlar kireç harcıyla sıvanacak ve pencere çerçeve ve camları yenilenecektir. Dergâhın arka kısmındaki müştemilat da yenilenecek birimler arasındadır. Müştemilata yapılacak olan duvar toplamda 40 m. uzunluğunda, 1 m. genişliğinde ve 10 m. yüksekliğinde, kara harçlı olarak inşa edilecektir. Dergâh ve müştemilat arasında bulunan duvarlar ve çeşme duvarının çamurlu harç ile

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Şuray-ı Devlet Dâhiliye (Ş.D. DH.) 1337/19-4, 5; Ş.D. 1344/14-3; Aydın, *a.g.t.*, s. 197, 477.

¹² Aydın, *a.g.t.*, s. 477.

¹³ Yapı hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 404-412.

¹⁴ Mehmet Çayırdağ, "Seyyid Burhaneddin'den Sonra Kayseri'de Mevlevilik", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 6-7 Nisan 2000, Kayseri, 2000, s. 101-103.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Umumi (Y. PRK. UM.), 25/15-1.

¹⁶ BOA, Y. PRK. UM. 25/15-2.

yapılması planlanmıştır. Bu duvarlar, toplamda 29 m. uzunluğunda, 3 m. yüksekliğinde olacak ve dört yanı 0,24 cm. ölçülerindeki Mancusun taşından yapılacaktır. Müştemilatın önüne ahşaptan bir sundurma yerleştirilecek, bunun için ise ardıç direkleri kullanılacaktır. Üstüne ise toprak serilecektir. Bu bölümde bulunan odalar, kireç harcıyla sıvanacaktır. Yapının onarımı toplamda 24127,5 kuruşla gerçekleştirilecektir. Belediye Mühendisi Es-Seyyid Mehmed Fevzi'nin keşif varakasının altında yer alan ifadelerinden dergâhın planını da çizdiği anlaşılmaktadır¹⁷. Yapıya ait dosya içerisindeki belge üzerinde yapının planı da bulunmaktadır. Mühendis Mehmed Fevzi imzasını taşıyan çizim, ölçekli olarak yapılmış olup, mekânların işlevine dair üzerinde yazılar bulunmaktadır. Çizimin yan tarafında bulunan lejantta, hangi mahalde ne gibi müdahaleler gerçekleştirileceği harfler vasıtasıyla açıklanmıştır¹⁸. Buna göre “ا” harfinden “ب”, “ل”, “م”, “و”, harfine kadar yeni harçlı duvar inşası, “ج” harfinden “ق” harfine kadar kara duvar inşası, “ن” harfinden “س” harfine kadar çamurlu kara duvar, “ت” harfinden “ث” harfine kadar yonu duvar inşası, “ظ” harfinden “ص” harfine kadar harçlı kara duvar inşası yapılacaktır. Belgedeki çizime göre dergâh, bir avlu etrafında konumlandırılmış cami, semahane ve müştemilat biriminden oluşmaktadır (Ek 3). Avlunun güneybatı köşesine güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen bir planda inşa edilmiş cami ve semahane yerleştirilmiştir. Ortak kullanım alanına sahip olan yapı, üç adet ahşap direk ile ikiye bölünmüştür. İkiye bölünen yapının güney bölümü cami, kuzey bölümü ise semahanedir. Yapıya giriş doğu cephedeki kapı açıklığından sağlanmaktadır. Kapı açıklığından geçildikten sonra camiye ulaşılmaktadır. Eşit olarak bölünmeyen yapının cami kısmı doğu-batı doğrultuda dikdörtgen, semahane ise yaklaşık kare bir plandadır. Semahane bölümünün ortasında altı adet ahşap sütun tarafından çevrelenen sema meydanı bulunmaktadır. Yapı güneyde iki, kuzeyde üç ve doğu cephede bir olmak üzere altı adet şevli pencere ile aydınlatılmaktadır. Yapının örtüsü, planda belirtilmemiş olsa da keşif varakasından anlaşıldığına göre, ardıç ağaçlarıyla örtülmüş ahşap kirişlemeli düz damdır.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde iki katlı olarak düzenlenen müştemilat birimi, doğu-batı doğrultuda yan yana dizilmiş altı adet odadan oluşmaktadır. Doğü köşedeki alt katı ahır olan oda doğu-batı, geri kalanlar ise kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plandadır. Ahır bölümü iki, diğer odalar ise birer pencere ile dışa açılmaktadır. Odaların ön kısmında dört ahşap direk taşıyan sundurma bulunmaktadır. Müştemilat ve sundurmanın örtüsü de yine ardıç ağacından kirişlemeli düz damdır. Ahırın güneyinde, avlunun dışında yapıdan yalıtılmış iki bölümlü birim ise çizimdeki hela taşı detayından anlaşıldığına göre umumi helâdir.

Ankara Valisi tarafından padişahın özel kalem müdürüne gönderilen 23 Ağustos 1892 tarihli belgede yapının durumu “... *Kayseryede defin-i hak itr-i nak Burhaneddin Muhakkak-i Tirmizi hazretlerinin mevlevihanesiyle cami' şerif ve semahane ve hücratı harab olarak derununda ikamet tehlikeye dai olduğuna ...*” şeklinde dile getirilmiştir¹⁹. Yapıya dair son yazışmayı içeren bu belgede, yapının ismi açıkça belirtilmemektedir. Diğer belgelerde geçmeyen “*hücrat*” ifadesi, müştemilattaki odaları niteleyebileceği gibi kaynaklarda bahsi geçen çilehaneyi de işaret ediyor olabilir.

Yayınlarda Bayram Paşa Mevlevihanesi olarak bahsedilen ve 1912 yılında onarılan yapının²⁰, Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi olduğu da tarafımızca tespit edilmiştir. Bu kanaatin oluşmasındaki temel veriyi bahsi geçen yapının 1912 yılında ait vaziyet planı oluşturmaktadır (Ek 4). Vaziyet planının batısındaki bölüm ile arşivden tespit ettiğimiz Seyyid Burhaneddin

¹⁷ BOA, Y. PRK. UM. 25/15-3.

¹⁸ BOA, Y. PRK. UM. 25/15-4.

¹⁹ BOA, Y. PRK. UM. 25/15-5.

²⁰ Mustafa Denктаş, *Kayseri'de Yıkılan Anıtlarımız*, Kayseri, 2007, s. 128-134.

Mevlevihanesi'nin planının çakıştırılması neticesinde aynı yapıya ait oldukları sonucu ortaya ıkmıřtır²¹.

1.2. Everek Ermeni (Surb Toros) Kilisesi²²

Yapı, Kayseri'nin Develi İlçesi'nin Fatih Mahallesi'nde olup, günümüzde cami işlevindedir. İnşa tarihi 1757²³ olarak belirtilmekte ise de arşiv vesikaları arasında bulunan 1720 yılına ait onarıma dair ferman sureti, bu tarihten önce yapıldığını gstermektedir²⁴. Üç nefli bazilikal planlı yapı; orta nefte kubbe, yan neflerde ise çapraz tonoz örtülüdür. Örtü birbirine kemerlerle bağlı altısı bağımsız, altısı duvara gömülü toplam on iki taş ayak tarafından taşınmaktadır. Naosun batısında üzeri çapraz tonoz örtülü  bölümlü narteks yer almaktadır. Giriş bölümünde ise n stnlarla çevrili galeri bölümü bulunmaktadır (Foto. 1).

Yapının onarımına dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan en erken belge 23 Mart 1895 tarihlidir. Belgede yapının onarımı için evvelce verilen fermana atf yapılmaktadır²⁵. 1720-1721 tarihli  nüsha fermanın suretinde Everek ahalisine kiliselerinin onarımı için ruhsat verilmiřtir²⁶. Ermeni Patrikliği'nden Adliye ve Mezahib Nezareti'ne gönderilen 27 Haziran 1895 tarihli belgede, Kayseri Sancağı'na bağlı Everek Köyü'ndeki kilisenin, toprakla kaplanmış ahşap örtüsünün zaman içerisinde harap olduğu ve çökme tehlikesi bulunduğu belirtilerek, onarım ruhsatı istenmiřtir²⁷. 21 Temmuz 1895 tarihli belge, 19 Kasım 1823 tarihinde yapının onarımı için padişah tarafından verilmiş olan ruhsat suretini havidir. Belgedeki ifadelerden yapılan keşif üzerine yapının örtüsü ve duvarlarının yıkılmak üzere olduğu anlaşılmış, onarıma muhtaç olan yerleri saptanmış ve binanın 32 m. uzunlukta, 20.5 m. genişlikte ve 10 m. yükseklikte olduğu tespit edilmiştir. Yapının bahsi geçen tarihte de bir onarım geçirdiği anlařılmaktadır²⁸. 20 Ağustos 1895'te Ankara'dan Adliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, talep edilen evrakların yollandığı fakat onarımla ilgili bir gelişme olmadığı bildirilmiřtir²⁹. Develi Kaymakamlığı'ndan Kayseri Mutasarrıflığı'na 12 Ekim 1895'te gönderilen evrakta, 60 yıl önce onarım için verilen ferman suretinin Adliye Nezareti'ne yollandığı arz edilmiştir. Ayrıca istenen evraklar verilmesine rağmen tamirat için gereken incelemenin nezarete henüz yapılmadığı ve onarıma başlanamadığı ifade edilmiştir. Ankara Vilayeti'nin kilisenin tamirine ilişkin sorduğu "yeniden inşa mı yoksa eskisinin tamiri midir?" sorusuna Develi Kaymakamlığı'ndan verilen cevaba göre yapı, aslına uygun olarak onarılacak ve haricen hiçbir şey ilave edilmeyecektir. Kilisedeki hasarın sadece örtüde olduğu, diğer kısımların sağlam olduğu ve onarım izninden önce yazlık bölüme ahşap direkler dikilmek suretiyle, kısmen müdahalede bulunulduğu ancak üzerinin kapatılmasına müsaade edilmediği dile getirilmiştir. Belgede, yapının 4000 nüfustan oluşan dört mahalleye hizmet verdiği ve onarım masraflarının mahalle sakinleri, kilise meclisi ve papazlar tarafından karşılanacağı belirtilmiřtir³⁰. Kayseri İdare Meclisi, Develi'den gelen talebi 14 Ekim 1895'te inceleyerek konuyu, Ankara'ya aksettirmiřtir³¹. 14 Ekim 1895'te Develi Belediye Reisi'nin başkanlığındaki komisyon, tamirat için gereken malzemelerin birim fiyat ve teknik özellikleriyle tamiratta çalışacak usta ve amelelerin

²¹ Detaylı bilgi için bkz. Aydın, s. a.g.t., 404-412.

²² Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, a.g.t., s. 255-268.

²³ Raymond H. Kvorkian, Paul B. Paboudjian, *1915 ncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*, İstanbul, 2012, s. 229.

²⁴ BOA, ř.D. 1344/18-1.

²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 2319/173910.

²⁶ BOA, ř.D. 1344/18-1.

²⁷ BOA, ř.D. 1344/18-2.

²⁸ BOA, ř.D. 1344/18-3.

²⁹ BOA, ř.D. 1344/18-4.

³⁰ BOA, ř.D. 1344/18-5.

³¹ BOA, ř.D. 1344/18-5.

veyemiyelerine ilişkin belgeyi düzenlemişlerdir (Ek 5, Tablo 3)³². Aynı gün, Kayseri Belediye Mühendisi Mehmed Fevzi Efendi, yaptığı keşifte, kilisenin planını çıkarmış³³ ve onarım için gerekli olan malzemeleri tespit etmiştir³⁴. Keşif defterindeki malzemeler içerisinde; taş (taş direk, yarım direk, kaplama taşı, temel taşı, sal taşı, tonoz ve kubbe taşı, duvar taşı), ahşap (döşeme tahtası, okluk ağacı), kurşun (pabuç ve başlıklar için), kireç, çivi, cıvata demiri ve kum yer almaktadır. Yapının onarım maliyeti 68350 kuruş olarak hesap edilmiştir (Ek 6, Tablo 4). Defterin sonunda, yapının üç tarafının mevcut hali üzere, ön ve yan duvarların ise kısmen yıkılıp yeniden yapılacağı ile ahşap örtüsünün tonozla değiştirileceği yinelenmiştir³⁵.

Rölöve planı üzerinde yer alan lejant, yapıdaki müdahalelere dair detaylı bilgiler sunmaktadır. Planın belirli noktalarına konulan harfler, yan tarafta açıklanmıştır. Buna göre, “م” harfinden “ا, و, ن” harflerine kadar olan 10.5 m. yüksekliğindeki kargir eski duvarın üzerine 3.5 m. ilave edilecek, “م” harfinden “ج” tarafı yönünde ve “ج” harfinden “ن” tarafına kadar olan bölümdeki eski duvar yıkılacak ve yeniden yapılacaktır. Örtü ise plandaki gibi kubbe ve tonozlarla kapatılacaktır (Ek 7)³⁶.

15 Ekim 1895’te, Başpapaz Toros, Papaz Karabet ve Murahhas Vekili Artin tarafından Sadrazama gönderilen telgrafta, 60 yıl önce onarımı için ferman alınan kilisenin örtüsündeki ahşapların kaldırıldığı ve on aydır bu haliyle tamir için izin beklendiği yazılmıştır. Ayrıca onarım için usulsüz para toplandığının da gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir³⁷. 19 Ekim 1895’te usulsüz para mevzuna göz yumduğu iddiasıyla Develi Kaymakamlığı hakkında soruşturma açılmasına karar verilmiştir³⁸. Kaymakamlık Kayseri’ye gönderdiği 19 Ekim 1895 tarihli yazıda, suçlamaları reddetmiş, konuya ilişkin izahta bulunarak kilisenin üzerinin açık, cemaatin ise ibadethanesiz olduğunu belirterek onarıma izin verilmesini istemiştir³⁹. Adliye Nezareti 5 Aralık 1895 tarihli yazısı ile kilisenin onarımında sakınca olmadığını belirten yazıyı Sadarete bildirmiştir⁴⁰. Konu 23 Aralık 1895’te bir kez daha görüşülmek üzere Şuray-ı Devlet’e havale edilmiştir⁴¹. Şuray-ı Devlet Dairesi 18 Ocak 1896’da aldığı karar ile yapının tamiratında mahzur görülmediğini belirterek son kararın padişaha iletilmesi gerektiğini belirtmiştir⁴². 30 Mayıs 1896’da sadrazam tarafından konu padişaha iletilmiş ve iradenin çıkması beklenmiştir⁴³.

8 Şubat 1904 tarihinde Ermeni Patrikliği tarafından Adliye ve Mezahib Nezareti’ne gönderilen yazıda, kilisenin içerisinde ayın yapılamayacak derecede harap bir halde olduğu belirtilerek, 1895 tarihli dilekçelerince gereğinin yapılması istenmiştir⁴⁴. 24 Şubat 1904 tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti’nden Sadarete yazılan belgede, Everek Köyü’ndeki kilisenin onarımı için daha önce ruhsat verildiği ifade edilmiştir⁴⁵. 17 Mart 1904 tarihinde Sadrazam Ferit tarafından padişaha sunulan arzdan, yapının onarımı için 1895-1896 yılları arasında gerçekleştirilen başvurunun henüz sonuçlanmadığı ve yeni bir sürecin başlatıldığı anlaşılmaktadır. Belgedeki

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y. A. RES.), 78/72-3.

³³ BOA, Y. A. RES. 78/72-5.

³⁴ BOA, Y. A. RES. 78/72-1.

³⁵ BOA, Y. A. RES. 78/72-1

³⁶ BOA, Y. A. RES. 78/72-5.

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubi Muhasebe (A. MKT. MHM.), 618/1-2.

³⁸ BOA, A. MKT. MHM. 618/1-5.

³⁹ BOA, Ş.D. 1344/18-6.

⁴⁰ BOA, Ş.D. 1344/18-8.

⁴¹ BOA, Ş.D. 1344/18-9.

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Adliye ve Mezahib (İ. ADL. MZH.), -55/1322 M.-1; Y. A. RES. 78/72-1.

⁴³ BOA, Y. A. RES. 78/72-2.

⁴⁴ BOA, İ. ADL. MZH.-55/1322 M.-2.

⁴⁵ BOA, İ. ADL. MZH.-55/1322 M.-3.

onarım şekline dair ifadeler, 1895 yılındaki keşif çalışmasına göre onarımın yapılacağını göstermektedir. Onarıma dair beklenen izin, ilk başvurudan yaklaşık dokuz yıl sonra 20 Mart 1904 tarihinde padişah iradesiyle çıkmıştır⁴⁶.

Yaptığımız incelemede, onarım projesinde belirtildiği gibi cepheler, eski duvarın üzerine 3.5 m. eklenmesiyle yükseltilmiştir. Yapının 10.5 m. seviyesindeki mevcut silme kuşağı, onarım öncesi ve sonrasına ait duvarları birbirinden ayırmaktadır (Foto. 2-3). Silme kuşağının altında kalan bazı pencereler, bu onarım esnasında kapatılmış ve içerideki demir gergileri dış cephede, kılıçlar vasıtası ile berkitmiştir (Foto. 4-5). Güney ve kuzey cephe üzerinde içerideki demir gergileri berkiten çok sayıda kılıç bulunmaktadır (Foto. 6-7). Güney cephede saçak altındaki taşların ayrılmasını engellemek amacıyla kullanılan demir bağlantı malzemeleri de görülmektedir. Batı cephenin ise tamamen yenilediği yine cephedeki malzeme farklılığından anlaşılmaktadır. Bu cephede renkli taş almaşıklığı bunun bir göstergesidir. Keşif defterinde yazılı malzemelerden bir kısmı yapıda tespit edilebilmektedir. Her biri 2 m., toplamı 12 m. uzunluğundaki altı adet yarım direk ise yapının batı cephesini oluşturan galeri bölümünde yer almaktadır (Foto. 8-9). Toplamda 36 m. uzunluğundaki her biri 3 m. olan 12 adet tüm taş direk ise altısı bağımsız altısı duvara gömülü olarak yapının naos bölümünde, örtünün taşınmasında değerlendirilmiştir (Foto. 10). 1200 kıyye, yaklaşık 1538 kg. civata demiri ise kemerler arasındaki dökme demir gergiler, sütunlardaki bilezikler, gergileri duvarlarda berkiten kılıçlar ve pencere parmaklıklarının yapımında kullanılmıştır (Foto. 10). Sütunlar üzerindeki bilezikler üzerinde, muhtemelen üreticiyi belirten, “F” damgası yer almaktadır (Foto. 11-12).

Defterde yer alan ahşap malzemeler döşeme ve iskele kurmada kullanıldığından, kum, kireç, kurşun, çivi vb. yardımcı unsurlarda diğer malzemelerin içerisinde olduğundan tespit edilememektedir.

2. Değerlendirme ve Sonuç

Belediye Mühendisi Mehmed Fevzi Efendi'nin eğitimi ve hayatı hakkında yayın ve arşiv vesikalarında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir⁴⁷. Mühendisin Kayseri'de kesin olarak çalıştığını bildiğimiz tarih 1892-1895 yılları arasındadır. Şehir yıllıkları olarak adlandırılan salnamelerde, bahsi geçen tarihlerde Belediye Mühendisi olarak görev yapan Mehmet Efendi (1891-1892) adında biri bulunmaktadır⁴⁸. Ancak bu kişinin belgelerde mührü bulunan Mehmed Fevzi Efendi olduğu konusu şüphelidir. *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti* azaları arasında tespit ettiğimiz Mehmed Fevzi adlı kişi ise Denizli Şehremaneti Kondüktörü olarak görev yapmaktadır⁴⁹.

Mühendisin hazırladığı her iki onarım projesinde de Osmanlı dönemi inşa faaliyetlerinde yürütülen bürokratik işlemleri görmek mümkündür. Yukarıdaki yazışma metinlerinden anlaşılacağı üzere öncelikli olarak yapıyı kullananlar, ilgili yerel mercilere (kaymakamlık, mutasarrıflık) başvurmuştur. Yerel yönetim başvurusu yerinde bulması durumunda, bünyesinde mimar veya mühendisin yer aldığı bir komisyonu görevlendirmek suretiyle yapıda keşif yaptırıp (keşf-i evvel defteri, plan-proje), rayiç mazbatası (Fiyat-Ücret Raporu) hazırlatıp, maliyeti belirledikten sonra bu talebi bir üst makam olan vilayet merkezine (Ankara Vilayeti) iletmekteydi. Vilayet merkezleri çoğunlukla talebe dair aynı ifadeleri kullanarak konuyu ilgili nezarete bildirmekteydi. Onarım ile

⁴⁶ BOA, İ. ADL. MZH.-55/1322 M.-4.

⁴⁷ Mehmed Fevzi Efendi'nin Hendese-i Mülkiye mezunu mühendislerden biri olma olasılığı oldukça yüksektir. Hendese-i Mülkiye kayıtlarının yer aldığı İstanbul Teknik Üniversitesi'nde maalesef arşiv tasnifi tamamlanmadığından buna yönelik bir araştırma yapılamamıştır.

⁴⁸ Kocabaşoğlu-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁹ Cüneyd Okay, *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Belgeleriyle*, Ankara, 2008, s. 122, 136.

ilgili yazışmalar, yapının mülkiyet durumu veya kullanıcılarının tabiiyetine göre nezaretler arası yazışmayı da gerektirebilmekteydi. Örneğin onarılacak olan yapı askeri bir yapı ise Seraskerlik makamı, hükümet konağı ise Dâhiliye Nezareti ile iletişime geçilmekte ve onarım masraflarını bu birimlerin karşılamaları istenmekteydi. Ele aldığımız Everek Kilisesi'nde olduğu gibi Gayrimüslim yapılarının onarımında biraz daha farklılık söz konusuydu. Bu onarımlarda yerel mercilerdeki işleyiş aynı olmakla birlikte, tebaanın bağlı olduğu cemaat liderliği de (patriklik) çeşitli girişimlerde bulunabilmekteydi. Bilindiği üzere kiliselerin onarımı için ruhsat verilmesi gerekliydi. Bu çerçevede yapılan onarım başvurusu değerlendirilirken, Osmanlı yönetimi şer'i hükümler çerçevesinde, Şeyhülislamlık makamından görüş almaktaydı. Nitekim Everek Kilisesi'nin onarımı için Sadaret makamı, Adliye ve Mezahib Nezareti'nden alınan görüş doğrultusunda karar vermiştir. Vakfı olan veya olmayan yapıların onarımı için de farklı inceleme süreçleri işlemekteydi. İstenen maddi yardım talebi karşısında, öncelikli olarak yapının vakfının olup olmadığı varsa gelirinin onarım miktarını karşılayıp karşılamayacağı gibi hususlar araştırılmaktaydı. Vakfı olmayan yapılar için verilecek destekte ise yapının bulunduğu yer, kime ait olduğu ve onarımın maliyetine dikkat edilmekteydi. Cüzi miktarlar ise çoğunlukla geri çevrilmiyordu. Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin onarımı için istenen maddi destek talebinde, yapının aylık 60 kuruş gelirinden başka varidatı olmadığı ifade edilmiş ve istenen destek sağlanarak yapı tamir ettirilmiştir. Bu onarımın devletçe üstlenilmesinin en önemli sebebi, yapının aidiyeti itibarıyla toplum katında manevi öneme sahip bir gruba ait olmasıdır. Bu ve benzeri gruplara ait yapıların onarımları konusunda, tüm sultanların desteği aşikardır. Onarımın gerçekleştirildiği tarihte tahtta bulunan Sultan II. Abdülhamid Han'ın bu konulardaki hassasiyeti dikkate alındığında, iktidarın ve gücün mimari yoluyla ifadesi daha da bir anlam kazanmaktadır. Sultan II. Abdülhamid Han sadece kendi dindaşlarının önem verdiği yapıları değil, tüm tebaasına ait önem atfedilen yapıların onarımına destek ve önem vermiştir. Bu onun imparatorluğunu bir bütün olarak tutmak için verdiği gayretin de bir göstergesidir.

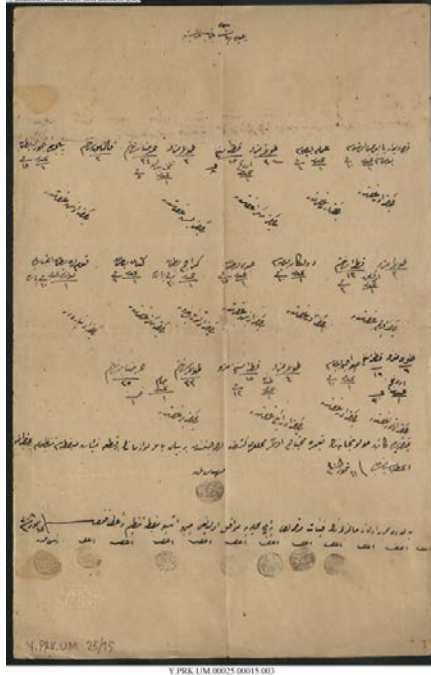
Mühendis Mehmed Fevzi Efendi hazırlamış olduğu onarım projelerinde, diğer mühendis ve mimarların yaptığı gibi yapıda keşif çalışması yapmış, gerekli malzemeleri belirleyerek, miktarı, cinsi ve özelliklerini saptamıştır. Ayrıca malzeme ve işçilik ücretlerinin birim fiyat ve ücretlerini de rayiç mazbatasını ile kayıt altına almıştır. Yapının çizik ölçekli planını da çizmiştir. Onun projelerini diğer mühendislerinkinden ayıran en önemli özelliği ise plan üzerine düştüğü notlardır. Çalışmış olduğu her iki projede de planların belirli noktalarında harfleri görmekteyiz. Bu harflerin ne anlama geldiği çizimin yan tarafında mühendis tarafından bir tür lejantla açıklanmıştır. Harfler; Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nde görüldüğü gibi nereden nereye kadar, hangi malzemenin kullanılacağını açıklayabileceği gibi, Everek Ermeni Kilisesi'nde görüldüğü üzere nereden nereye kadar eski duvar üzerine ilave yapılacağını veya neresinin yıkılarak tamamen yenileneceğini de ifade edebilmektedir. Burada yer alan açıklamalar ile keşif defterinde yer alan bilgiler dikkatle birleştirildiği takdirde bahsi geçen yapıların günümüzde aynıyla inşa edilebileceği düşüncesi iddialı olmasa gerektir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde incelediğimiz çok sayıda çizimden hareketle, Mehmed Fevzi Efendi'nin günümüzdeki anlayışla rölöve ve restorasyon müdahale önerisini tek çizim üzerinde, lejant kullanarak gösteren karma projeler hazırlaması sebebiyle dönemindeki diğer mühendis ve mimarlardan ayrıldığı anlaşılmaktadır.

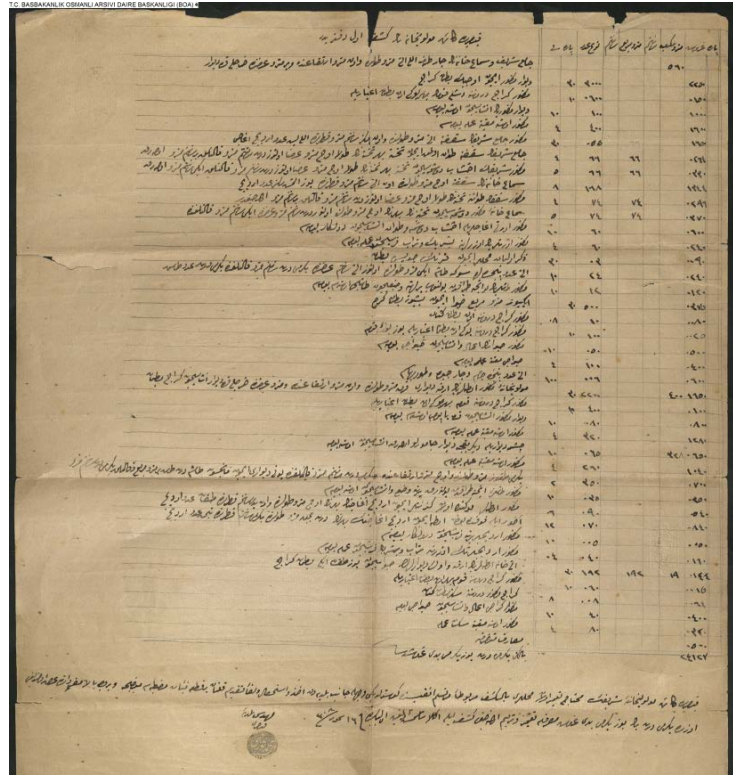
KAYNAKÇA

- Arseven, Celal Esad, "Mühendis", *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 3, İstanbul, 1994, s. 1480.
- Baydar, Gülsüm, *Osmanlı-Türk Mimarlarında Meslekleşme*, Ankara, 2012.
- Can, Selman, *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.
- Çalışkan, Necmettin, *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi*, Kayseri, 1995.
- Çayırdag, Mehmet, "Seyyid Burhaneddin'den Sonra Kayseri'de Mevlevilik", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 6-7 Nisan 2000, Kayseri, 2000, s. 101-vd.
- Denktaş, Mustafa, *Kayseri'de Yıkılan Anıtlarımız*, Kayseri, 2007.
- Remzi Aydın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2013.
- Karakaya, Ebru, *Türk Mimarlığı'nda Sanayi-i Nefise Mektebi / Güzel Sanatlar Akademisi'nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları (1883-1960)*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.
- Kévorkian Raymond H.- Paboudjian, Paul B., *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*, İstanbul, 2012.
- Okay, Cüneyd, *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Belgeleriyle*, Ankara, 2008.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (184-1880)*, Ankara, 2011.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul, 2010.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet, 1317.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.)'ndeki Kayıtlar**
- Şuray-ı Devlet Dâhiliye (Ş.D. DH.) 1337/19-4, 5.
- Ş.D. 1344/14.
- Ş.D. 1344/18.
- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 2319/173910.
- Yıldız Perakende Umumi (Y. PRK. UM.), 25/15.
- Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y. A. RES.), 78/72.
- Sadaret Mektubi Muhasebe (A. MKT. MHM.), 618/1,
- İrade Adliye ve Mezahib (İ. ADL. MZH.), -55/1322 M.-1/4.; Y. A. RES. 78/72-1.

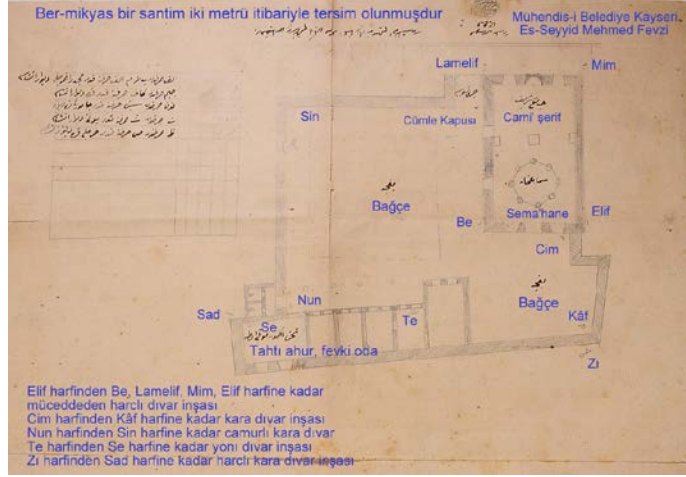
ŞEKİLVE FOTOĞRAFLAR

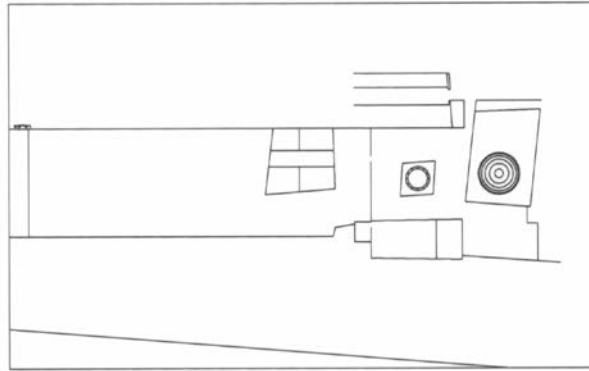
Ek 1: Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin onarımında kullanılacak malzemelerin birim fiyatı ile çalışacak esnafın yevmiyesini gösteren rayiç mazbatası.

Ek 2: Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin onarımında kullanılacak malzemelerin miktarı, cinsi ve maliyeti ile çalışacak esnafın sayısı ve ücretini gösteren keşif varakası.

Ek 3: Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin planını gösteren çizim.

Ek 4: 1912 yılına ait vaziyet planı (Denktaş'tan).

Ek 5: Evrek Ermeni Kilisesi'nin onarımında kullanılacak malzemelerin birim fiyatı ile çalışacak esnafın yevmiesini gösteren rayiç mazbatası.

Kara duvar yapıcı ustası yevmiyesi Aded Fi 1 10 Yekün 10 guruşdur		Amele yevmiyesi Aded Fi 1 4 Yekün 4 guruş		Tulen metru Kutren santim 32 15 Ardıç Aded Fi 1 8 Yekün sekiz guruşdur	
Tulen metru Arzen santim Kalınlık santim 2 34 2 Fi Tahta 5 Aded 1 Yekün beş guruşdur		Pencere Temürü batman Aded Fi 1 15 Yekün on beş guruşdur		Tulen metru Kutren santim 3 12 Aded Fi okluk 1 3 Yekün üç guruşdur	
Dülger yevmiyesi Aded Fi 1 10 Yekün on guruşdur		Civi batman Aded Fi 1 15 Yekün on beş guruşdur		Kireç batman Aded Fi 1 pare 30 Yekün otuz guruşdur	
Kum batman itibariyle Yük aded Fi 1 pare 10 Yekün on pare		Tulen metru Kutren santim 6 18 Ardıç Aded Fi 1 30 yekün 30 guruşdur		Sıvacı yevmiyesi Aded Fi 1 10 Yekün on guruşdur	
Tulen metrü Kutren santimetrü 4 15 Aded Fi taban 1 12 Yekün on iki guruş		Tulen metrü Arzen santim 33 25 Cam Fi Aded 1 1 yekün bir guruşdur			

Tablo 1: Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin onarımında kullanılacak malzemeler ile işçilik ücretlerini gösteren rayiç mazbatasının transkripsiyonu.

Guruş	Metrü	Santim	Metrü murabba'	Santim	Nevi' aded	Para	Fi	Kayseriyede kain mevlevihanenin keşf-i evvel defteridir
	560							Cami' şerif ve semahanenin car taraf elli altı metru tulünde ve on metrü irtifa'ında ve bir metrü arzında harlı kara duvar
2250					3000	30		Duvar-ı mezkûr için üç bin batman kireç
0150					0600	10		Mezkûr kireç derununa dişli kumun beher yükü on batman itibariyle
1000					100	10		Duvar-ı mezkûrun inşası için usta yevmiyesi
1600					400	4		Mezkûr usta müteayyin amele yevmiyesi
1650					055	30		Mezkûr camii şerifin sakfına altı metru tulünde ve on sekiz santimetrü kutruna elli beş aded ardıç ağacı
0264			66		66	4		Camii şerifin sakfına tavan olmak için tahta beher tahtanın tulen üç metru arzen otuz dört santim metru kalınlık bir santimetrü olarak
0330			66		66	5		Mezkûr-u şerifin ahşab döşemesiçün tahta beher tahtanın tulen üç metru arzen otuz dört santim metru kalınlık iki santimetrü olarak
1344					168	8		Sema'hanenin sakfına üç metru tulünde on altı santimetrü kutruna yüz altmış sekiz adet ardıç
0296			74		74	4		Mezkûr sakfın tavanına tahtasının tulen üç metru arzen otuz dört santim metrü bir santim metrü kalınlık olacaktır
0370			74		74	5		Semahane-i mezkûr döşemesiçün tahtanın beherinin üç metru tulünde otuz dört santimetrü arzında iki santim metru kalınlığında
0600					60	10		Mezkûr örtü ağaçlarıyla ahşab döşeme ve tavan inşasıçün dülger yevmiyesi
0240					60	4		Mezkûr örtülerin üzerlerine beşer bin ve turab ferşiçün amele yevmiyesi
0090					03	30		Zikrolunan mahaller için çivisi batman
0240					24	10		Altı aded pencerelere söge taşı iki metrü tulünde otuz altı santim arzında yirmi dört santimetrü kalınlığında yirmi dört aded taş
0120					12	10		Mezkûr taşların ___ taraftan bulunub bir lata vazı'çün taşçı ustası yevmiyesi
0375					500	30		İki yüz metrü murabba' siva için beş yüz batman kireç

Tablo 2 A: Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin onarımında kullanılacak malzemeler ile işçilik ücretlerini detaylı olarak gösteren keşif varakasının transkripsiyonu.

0080				10		08	Mezkûr kireç derununa on batman kettan
0025				100	10		Mezkûr kireç derununa yükü on batman itibariyle yüz yük kum
0500				050		10	Mezkûr sıvanın imal ve inşasıçün sıvacı yevmiyesi
0400				100		4	Sıvacı müteayyin amele yevmiyesi
0600				006		100	Altı aded pencere cam ve çarçube ve tur bahası
1650	400			2200	30		Mevlevihane-i mezkûr odalarının arka duvarı kırk metru tulünde ve on metru irtifaında ve metru arzında harçlı kara duvar inşasıçün kireç batman
0100				400	10		Mezkûr kireç derununa kum beher yükü on batman itibariyle
0800				080		10	Duvar-ı mezkûr inşası için kara yapıcı ustası yevmiyesi
1280				320		4	Mezkûr usta müteayyin amele yevmiyesi
0650	328			065		10	Çeşme duvarıyla diğer bahçe duvar çamurlu olarak inşasıçün usta yevmiyesi
1040				270		4	Mezkûr usta müteayyin amele yevmiyesi
0700				350		2	Yirmi dokuz metru tulunde ve üç metru irtifaında ve yirmi dört santim metru kalınlığında yonu duvarı için mancusun taşı dört taraf bir metru murabba' ve kalınlık 24 santim metru
0350				035		10	Mezkûr taşları ince taraktan yonularak yerine vazı' ve inşasıçün usta yevmiyesi
0540				090		06	Mezkûr odalar önünde olan gezintiler için ardıç ağacının beherinin üç metru tulünde ve on yedi santim kutrunda doksan aded ardıç
0840				070		12	Ahur ile fevkinde bulunan oda için ardıç ağacının beherinin dört buçuk metru tulünde yirmi santim kutrunda yetmiş aded ardıç
0050				005		10	Mezkûr ardıçların yerine ferşiçün dürulgar yevmiyesi
0160				040		04	Mezkûr ardıçların üzerine turab ve beşer bin ferşiçün amele yevmiyesi
0144	19		192	192	30		Altı hane odalarının arka ve ön duvarlarının sıvasıçün yüz doksan iki batman kireç
0015				060	10		Mezkûr kireç derununa kum beher on batman itibariyle
0064				008		8	Kirec-i mezkûr derununa sekiz batman kettan
0400				40		10	Mezkûr kireci imal ve inşasıçün sıvacı yevmiyesi
0320				80		4	Mezkûr usta müteayyin seksen amele
0500							Mesarif-i mutasarrufiye
24127							Yalnız yirmi dört bin yüz yirmi yedi guruş

Tablo 2 B: Seyyid Burhaneddin Mevlevihanesi'nin onarımında kullanılacak malzemeler ile işçilik ücretlerini detaylı olarak gösteren keşif varakasının transkripsiyonu.

Kireç batman Fi 1 30 Yalnız otuz para	Kurşun batman Fi 1 16 Yalnız on altı kuruş	Yonu taş santim metru Fi 1 75 0 tulen 50 0 arzen 25 0 amiken Yalnız 2 kuruş on para	Tahta metru Murabba' santim 1 3 kalınlık 3 Yalnız üç kuruş	Kum yük Fi 1 7 yalnız yedi para (beher yükü on batman itibariyle)
Karpuse çivisi Batman Fi 1 13 Yalnız on üç kuruş	Çıvata demiri Batman Fi 1 13 Yalnız on üç kuruş	Okluk ağacı Aded santim metru 1 0 3 tulen 12 0 kutri 2 Yalnız iki kuruş	Taşçı ustası 1 10 Yalnız on kuruş	Dülger ustası 1 10 Yalnız on kuruş
Sıvacı ustası 1 9 Yalnız dokuz kuruş	Amele ücreti 1 4 Yalnız dört kuruş		Yekûn-ı kalem 12	

Tablo 3: Evrek Ermeni Kilisesi'nin onarımında kullanılacak malzemeler ile işçilik ücretlerini gösteren rayiç mazbatasının transkripsiyonu.

Pare Guruş	Mik'ab Metru		Murabba'		Kıyye	Aded	Pare	Guruş		
	Santim	Metru	Santim	Metru						
828		36				12		23	Taş direk bir saat mesafeden ocağından kati'yle inşaat mahalline nakil olunması	
276		12				6		23	Taş yarım direk	
2116		92						23	Ön ve iki yan resminde gösterildiği vechile iki yüzölçümlü kaplama yonu duvarının taş mezkûr ocaktan katiyle keza inşaat mahalline nakil olunması.	
225		45						5	Hariçte direk tahtına temel duvarı için taş	
6371		277						23	Mezkûr kilisenin üzerinin tonoz ve kemerlerinin taşı	
726		32						23	Kubbe tonozu için keza taş	
6900		300						23	Üzerine bir santim ve sal taş	
7468		316						23	Mezkûr kilisenin üç taraf duvarının üç metru irtifa'ında ilave duvarı için taş	
1050				350				3	Ahşab döşeme için tahta üç santimetru kalınlığında olmak üzere	
0400						200		2	Mezkûr döşemenin tahtına okluk ağacı ki mezkûr okluğu üç metru tulünde on iki santimetru kutruna	
3925					1500		26	2	Kurşun direklerin pabuç ve başlıklarına sarf olunmak için	
4500					36000			5	Kireç	
645					300		6	2	Karbiye çivisi döşeme ve kalıplar ve iskele ve saire için	
2580					1200			6	2	Cıvata temürü
280	0					Yük 1600		7	0	Kum beher yükü altmış kıyye itibariyle
0			400			0			0	Sıva
20500						2050			10	Mezkûr duvarların inşası için taşçı ustası
2400						600			4	Amelesi
450						50			9	Sıvacı ustası
400						100			4	Amelesi
3500						350			10	Dülger ustası
3000										Edevat ve iskele masrafı
68350										Yekün

Tablo 4: Everek Ermeni Kilisesi'nin onarımında kullanılacak malzemelerin miktarı, cinsi ve maliyeti ile çalışacak esnafın sayısı ve ücretini gösteren keşif varakasının transkripsiyonu.

Foto. 1: Everek (Surb Toros) Ermeni Kilisesi genel görünüşü.

Foto. 2: Kilisenin güney cephe genel görünüşü.

Foto. 3: Kilisenin kuzey cephe genel görünüşü.

Foto. 4-5: Güney ve kuzey cephenin kapatılan pencereleri ile üzerindeki kılıçlar.

Foto. 6-7: Cephelerde görülen kılıç örneklerinden detaylar.

Foto. 8: Tamamen yenilenen batı cephenin genel görünüşü.

Foto. 9: Batı cephede yer alan galerinin genel görünüşü.

Foto. 10: Naosta kullanılan on iki adet tüm taş direk ve demir gergiler.

Foto. 11–12: Kaidelerdeki bilezikler üzerinde yer alan “F” damgası ve detayı.